

Nya soffor på Hagatorget

RAÄ 14

Hagatorget

Söderköpings stad och kommun

Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Nya soffor på Hagatorget

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Hagakvarteren	5
Arkeologiska undersökningar på och invid Hagatorget	6
Syfte	7
Metod och dokumentation	7
Resultat och tolkning	7
Referenser	8
Tekniska uppgifter	10

Omslagsbild: Utsnitt ur stadsplan från 1876 (LMS D111-1:26) som visar stadens planering mellan Hagatorget och Storån. Observera att norr är riktat mot klockan 2.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD
Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

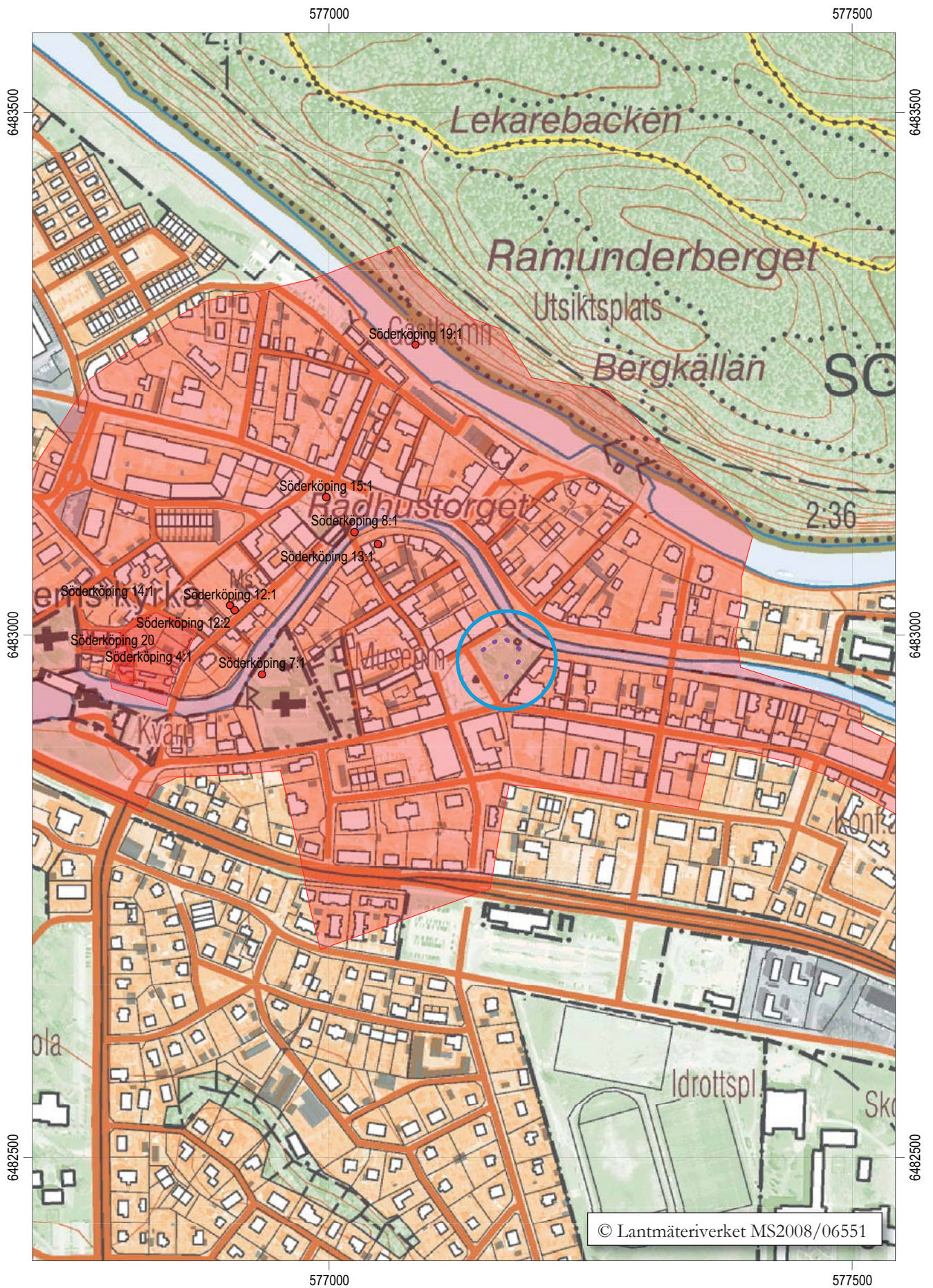
Sammanfattning

I samband med schaktning för fundament till sex nya parksoffor på nordöstra delen av Hagatorget i Söderköping utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. I schakten framkom fyllnadslager, vilka utgjordes av feta, omrörda kulturlager ner till 0,9 m djup. Förundersökningen visar att den nordöstra delen av Hagatorget, som vetter mot Storån, har fyllts ut. Den äldre topografin kan delvis rekonstrueras genom att kombinera uppgifterna från schaktningsövervakningen med tidigare undersökningar i närområdet.

Ann-Charlott Feldt

1:e antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 64F 8h SO, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

I samband med schaktning för fundament till sex nya parksoffor på nordöstra delen av Hagatorget i Söderköping utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Sammanlagt omfattade arbetet ca tolv löpmeter med en schaktbredd av ca 0,5 m och ett djup av 0,5-0,9 m. Av detta förundersöktes ca fyra löpmeter schakt, fördelat på två schakt i områdets sydvästra del.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes 3 maj 2012, efter beslut via e-post från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Söderköpings kommun, vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och rapportarbetet var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Söderköping är belagt i det skriftliga källmaterialet från mitten av 1200-talet. Redan under 1000-1100-talen var dock bebyggelse etablerad på platsen och orten fungerade sannolikt som en centralort för det omgivande landskapet. Staden växte fram där Storån och Lillån möts och från dessa vattendrag var det möjligt att nå Östersjön och Östergötlands inland. Sannolikt bidrog uppgrundningen av hamnområdet under senare delen av medeltiden till att staden under 1600-talet förlorade sin särställning till förmån för Norrköping och Valdemarsvik (Broberg & Hasselmo 1978).

Det arkeologiska källmaterialet har påvisat att en tät och regelbunden stadsbebyggelse var under uppbyggnad från tidigt 1200-tal. Vid 1200-talets slut var de flesta av stadens medeltida institutioner fullt utvecklade. Gatunätet inom Söderköpings centrala delar har visat sig i

Figur 3. Rektifierat utsnitt ur kartan från 1779 (LMM 05-söd-18) med förundersökningsområdet markerat. Skala 1:4 000.

stort vara det samma som under medeltiden med vissa förskjutningar och den skillnaden att en hel del mindre gränder försvunnit under årens lopp (ibid).

Rådhusorget med dess hamn var Söderköpings hjärta och omgavs av Bergskvarteren i norr, Vintervadskvarteren i väst-sydväst samt Hagakvarteren i öst-sydöst. Ågatan, med den kulverterade Lillån, bildar gräns mellan Bergskvarteren och Vintervadskvarteren. Söderköpings äldsta stadslämningar bör kunna återfinnas i området närmast Rådhusorget och längs de därifrån utgående vägarna/vattenlederna.

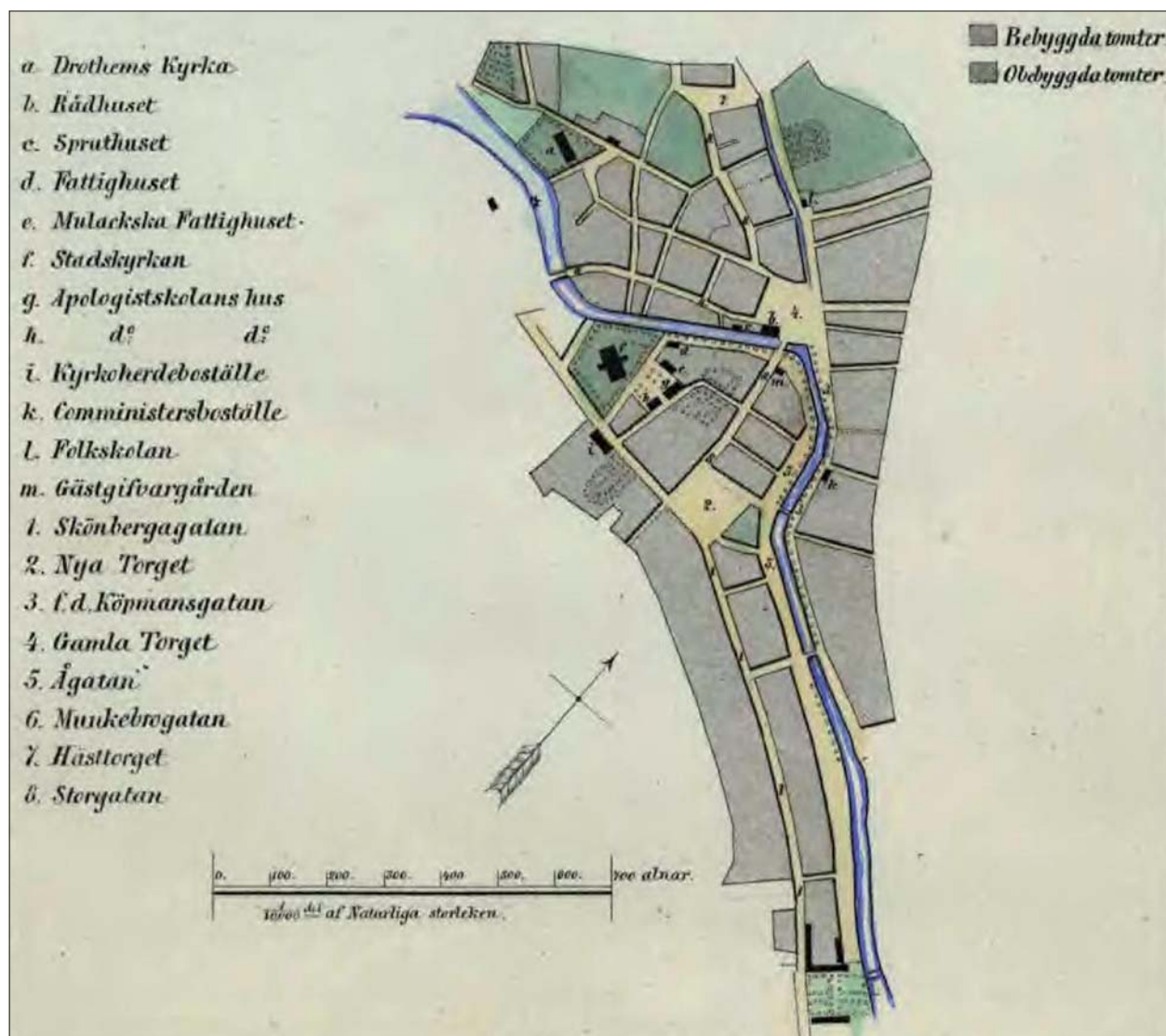
Hagakvarteren

Hagatorget är beläget inom det område som kallas Hagakvarteren eller Hagan, vilket utgörs av de kvarter som ligger söder om Storån. Skönbergagatan var under medeltiden stadens utfart mot söder. De flesta av gatorna

och gränderna i Hagan finns belagda från medeltid och området har i huvudsak kvar sin medeltida struktur (ibid).

Under medeltiden var smideshantverk knutet till Hagakvarteren. Stora mängder med smidesslagg, gjutformar, deglar m m har påträffats vid arkeologiska undersökningar i kvarteren Mjölaren och Engelbrekt (ibid, Tesch 1987). Även enligt skriftliga källor verkar hantverkare i högre grad ha varit verksamma i Hagakvarteren än i andra kvarter (Ljung 1949). Under 1800-talets senare del bedrevs bryggeriverksamhet inom kv Bryggaren. Ett stall som hörde till bryggeriet låg utmed Hagatorget ned mot ån.

Hagatorget bildas först på 1800-talet genom avröjning av kvartersmark. Det har visat sig vid flera undersökningar att de yngre bebyggelseskikten schaktats bort vid detta tillfälle och att man under torgets bärlager kommer direkt ner i medeltida kulturlager och bebyggelseläm-

Figur 4. Utsnitt ur kartan från 1854 där Nya Torget och den obebyggda tomten är utritade (LMM 05-söd-31).

ningar (Magnusson 2009:6). Beskrivningen till 1779 års karta (LMM 05-söd-18) berättar att den aktuella tomten, som då även sträckte sig ut över en del av det som senare blev Nya Torget/Hagatorget, utgjordes av *Herr Factor Stenkulas arf och egna gård och tomt*. Nedanför tomten, vid Storån med beteckningen 33A, fanns då *En Parterre till vacker utsigt med stor kostnad anlagd af samma ägare utmed åen, hvarest förfallna murar och nedrasad jord mäst annars grundat åen; Grunden härtill är Stadens*.

Torget återfinns första gången på 1854 års karta över Söderköping (LMM 05-söd-31). Där är den nu stenlagda delen av torget markerad som torg med namnet Nya Torget. Den del som berördes av den här aktuella förundersökningen är markerad som obebyggd tomt gränsande till Ågatan. På en karta från år 1812 (LMM 05-söd-21a) utgörs området ännu av kvartersmark. I beskrivningen till 1857 års karta (LMM 05-söd-34) anges att den obebyggda tomten är en kyrkotomt hörande till stadskyrkan. Den därpå följande kartan från 1876 (LMS D111-1:26) visar en trädbeväxt yta på den del av Hagatorget som omfattas av den aktuella förundersökningen (se omslagsbilden). I beskrivningen (LMM 05-söd-38) till kartan uppges att området är *Stadens plantering*.

Arkeologiska undersökningar

på och invid Hagatorget

Flera arkeologiska undersökningar har berört Hagatorget. Ett mindre schakt grävdes 1995 för ett julgransfundament i torgets sydöstra del (Hörfors 1995). Vid undersökningen påträffades omrörda kulturlager på ca 0,3 m djup och därunder, på 0,6 m djup, fanns bark- och träflislager som överlagrade byggnadslämningar i form av grundstenar. På större djup framkom en träkonstruktion tolkad som ett knuttimrat hus.

Under 1998 genomfördes en arkeologisk förundersökning i samband med nedläggandet av vatten- och avloppsledningar utmed Storgatan i kanten av Hagatorget. Vid undersökningen påträffades mäktiga kulturlager. Kulturlagren fortsatte ned under det grävda schaktdjupet, vilket var ca 2,5 m under nuvarande gatunivå. Kulturlagren bestod till stor del av gatubeläggningar i form av kavelbroar och träflislager men även andra typer av träkonstruktioner (Magnusson 2008).

År 2000 utfördes en arkeologisk förundersökning i Hagatorget i samband med ett fel på en telekabel. I schaktet påträffades bl a ett kulturlager innehållande träflis, ris och enstaka stenar (Björkhager 2000).

En mindre förundersökning utfördes i Hagatorget, Västra Hagagatan och Åpromenaden 2001 i samband med schaktning för el (Feldt 2001). Ett antal provgropar öppnades ner till planerat schaktdjup på 0,5-0,6 m. Dessa berörde dock endast sentida fyllnadsmassor.

Inför ombyggnad av torget, nedläggning av ledningar för el och dränering samt nysättning av brunnar utfördes en arkeologisk förundersökning på Hagatorget under hösten och vintern 2001 (Ohlsén 2001). Då påträffades kraftiga kulturlager med omfattande träkonstruktioner och stenläggningar. Träkonstruktionerna utgör rester efter byggnader såsom syllar och golv samt broläggningar i gränder mellan husen. Stenläggningarna kan ha fungerat som golv eller beläggning i gränder eller på gårds- och arbetsytor. Inom ett par områden fanns ett stort antal tillspetsade pålar nerkörda i marken. Mellan dessa påträffades stora mängder med ris. Pålarna har troligen utgjort rustbäddar till ovanliggande konstruktioner.

I samband med uppförandet av en toalettbyggnad i den norra kanten av Hagatorget, invid Åpromenaden i Söderköping genomfördes 2004 en arkeologisk förundersökning. Då konstaterades att det fanns kraftiga utfyllnadslager i denna del av Hagatorget. I de undre fyllnadslagren påträffades slagg och djurben. Under dessa lager framkom ett stråk med 0,5-1,0 m stora grästenar, tolkat som en äldre strandskoning. Stenraden kan möjligen vara lämningar efter den parterre som finns omnämnd i beskrivningen till 1779 års karta. På ett mindre parti i Åpromenaden påträffades feta, mörkbruna kulturlager (Feldt 2004).

En mindre schaktning för en elkabel utfördes 2006 längs Skönbergagatan och in mot Östra Hagagatan (Ohlsén 2006). Då denna endast grävdes till 0,5 m djup i gatumark berördes inga fornlämningar.

I samband med schaktning för två stolpfundament i det sydöstra hörnet av Hagatorget, i korsningen Östra Hagagatan – Skönbergagatan, genomfördes 2007 en arkeologisk förundersökning. Vid schaktningen konstaterades att det fanns ca 0,4 m tjocka utfyllnadslager direkt under markytan. Därunder framkom bl a två nivåer med stenläggningar samt feta, mörkbruna kulturlager med träflis och djurben. Inga daterande föremål påträffades (Feldt 2007).

Ytterligare byggnadslämningar i kanten av Hagatorget påträffades i samband med schaktning för fjärrvärme 2008 (Magnusson 2009). Schaktningen berörde torgets sydvästra hörn, där kulturlager, stenläggningar och träkonstruktioner framkom på 0,4-0,5 m djup, direkt under el- och teleledningar.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inom och i anslutning till Hagatorget finns omfattande och välbevarade lämningar från medeltiden. Dessutom har tidigare undersökningar visat att dessa uppträder i form av träkonstruktioner redan på nivåer av 0,4-0,6 m under dagens markyta. Inga undersökningar, med undantag för den ovan nämnda förundersökningen i samband med toalettbygget (Feldt 2004), har utförts inom den nu aktuella delen av Hagatorget.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen, vilken utfördes i form av en schaktningsövervakning, var att tillse att fast fornlämning i form av byggnadslämningar och kulturlager berördes så lite som möjligt av det planerade arbetet. Fast fornlämning som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Resultatet av den arkeologiska förundersökningen ska tillsammans med tidigare dokumentation bidra till att klargöra områdets historia. Det ska även kunna ligga till grund för en bedömning av områdets kunskapspotential samt användas som ett fullgott underlagsmaterial i en fortsatt besluts- och planeringsprocess.

Nedanstående frågeställningar skulle särskilt beaktas vid förundersökningen:

- På vilket djup under de moderna utfyllnaderna på Hagatorgets nordöstra del uppträder kulturlagren och kan dessa översta kulturlager dateras?
- Finns det spår efter medeltida och/eller tidigmoderna bebyggelse?
- Om så är fallet kan denna då dateras och funktionsbestämmas?
- Finns det spår efter sten- eller träbrobelagda gårdsytor?

Metod och dokumentation

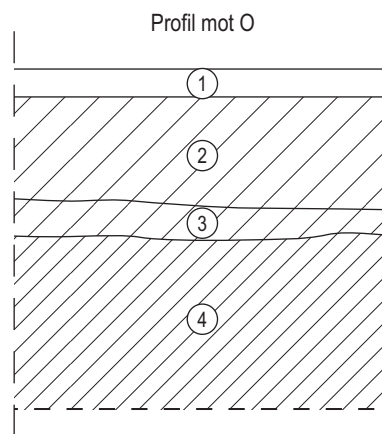
Den arkeologiska förundersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning i samband med schaktningen för fundamenten till två parksoffor. Fundamenten till de övriga fyra parksofforna bedömdes inte beröra fast fornlämning. Schakten grävdes med maskin och schaktväggarna i det södra av de övervakade schakten handrensades. Schakten mättes in och en profilirtning upprättades i skala 1:20. Inga föremål togs tillvara.

Resultat och tolkning

Arbetet inleddes med att schakten för sofforna närmast torgytan öppnades och grävdes ner till 0,7 respektive 0,9 m djup. Efter att dessa schakt öppnats och undersökts bedömdes att de övriga fyra schakten inte skulle komma att beröra fast fornlämning.

I det norra av de båda undersökta schakten framkom endast sentida grusfyllningar och kabelschakt. Utfyllnaderna fortsatte ner under grävt schaktdjup på 0,5-0,7 m.

Även i det södra schaktet, som grävdes ner till 0,9 m djup, berördes enbart fyllnadslager. Dessa utgjordes från 0,3-0,4 m djup av feta, omrörda kulturlager. Däröver fanns fyllnadslager av grus. Det undre fyllnadslagret fortsatte under grävt schaktdjup. Lagret gav intryck av rensat

Lagerbeskrivning

1. Singel/grästörv.
2. Grus.
3. Brunt grusigt fyllnadslager. Sentida. Fynd av plastlock till snusdosa.
4. Mörkt brunsvart, omrört, kulturlager med små fragment av yngre rödgods och tegel.

Figur 5. Profilirtning i det södra schaktet. Skala 1:20.

kulturlager och innehöll endast enstaka små fragment av yngre rödgods och tegel. Fynden tillvaratogs ej.

Av de inför förundersökningen upprättade frågeställningarna kom endast frågan om utfyllnadslagrens omfattning att vara relevant utifrån undersökningsresultatet.

Vid schaktningen för julgransfundamentet (Hörfors 1995) i torgets sydöstra del, ca 10 m sydväst om det nu grävda södra schaktet påträffades omrörda kulturlager på ca 0,3 m djup och därunder, på 0,6 m djup, fanns bark- och träflislager som överlagrade byggnadslämningar i form av grundstenar. Vid andra undersökningar ute på torgytan har kulturlager påträffats på 0,3-0,4 m djup (t ex Ohlsén 2001).

I samband med att toaletten byggdes invid Åpromenaden dokumenterades kraftiga utfyllnadslager (Feldt 2004). En stenrad, tolkad som en äldre strandskoning, fanns på 1,25-1,40 m djup under gräsytan ovanför Åpromenaden. På samma djup, söder om stenraden, d v s in mot torget, fanns kulturlager. I schaktets anslutning till Åpromenaden framkom kulturlager på 0,9 m djup under vägbanan.

Den aktuella förundersökningen i kombination med uppgifter från tidigare utförda undersökningar visar att den nordöstra delen av Hagatorget fyllts ut i varierande omfattning. Tidigare har terrängen sluttat ner mot Storån på samma sätt som i de intilliggande kvarteren. Från fyllnadslager på 0,3-0,4 m på torgytans centrala delar kan vi se hur utfyllnaderna ökar till 0,6 m vid julgransfundamentet och 0,9 m på platsen för det södra schaktet, för att närmast Åpromenaden uppgå till ca 1,4 m.

Referenser

Björkhager V. 2000. *Hagatorget*. RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Arkeologisk förundersökning. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum.

Broberg B & Hasselmo M. 1978. *Söderköping. Medeltidsstaden 5*. Rapport. Riksantikvarieämbetet.

Feldt A-C. 2001. *Åpromenaden, Västra Hagagatan – Hagatorget*. Arkeologisk förundersökning. Söderköpings stad och kommun. Rapport 98:2001 Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. 2004. *I Hagan vid Storåns strand*. Arkeologisk förundersökning. Hagatorget och Åpromenaden, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2004:65 Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. 2007. *Vid Hagatorgets sydvästra hörn*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 14, Östra Hagagatan – Skönbergagatan, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2007:54. Östergötlands länsmuseum.

Ljung S. 1949. *Söderköpings historia intill 1568*. Lund.

Ohlsén M. 2006. *Elkabel längs Skönbergagatan/Hagatorget*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2006:75. Östergötlands länsmuseum.

Ohlsén M. 2001. *Ombyggnad av Hagatorget*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Arkeologisk förundersökning. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum.

Figur 6. Det södra schaktet med det sluttande kvarteret Bryggaren i bakgrunden till vänster. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

Magnusson M. 2008. *Gator på djupet. Schaktning för brunnar och dagvatten på Storgatan och Skönbergagatan vid Hagatorget*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 14, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2008:131. Östergötlands länsmuseum.

Magnusson M. 2009. *Hagatorget runt – Fjärrvärme i Söderköping*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 14, Hagatorget, Åpromenaden, Karl Knutssongatan, Storgatan och kv Guldsmeden, Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport 2009:45. Östergötlands länsmuseum.

Tesch S. 1987. Söderköping. Med bidrag av M. Hasselmo. Andrae, Lamm & Hasselmo (red). *7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsen (LMS), Lantmäterimyndigheten (LMM), Rikets allmänna kartverk (RAK).

LMS D111-1:26, Söderköping. Karta, 1876, Axel Teodor Calén.

LMM 05-söd-18, Söderköping. Karta, 1779, Simon Petter Löfgren.

LMM 05-söd-21a, Söderköping. Karta, 1812, J C Lagergren.

LMM 05-söd-31, Söderköping. Karta, 1854, Gustaf Liunggren.

LMM 05-söd-34, Söderköping. Karta, 1857, Clas Sellberg.

LMM 05-söd-38, Söderköping. Karta, 1876, Axel Teodor Calén.

Tekniska uppgifter

Område	Hagatorget
Stad	Söderköping
Kommun	Söderköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 14
Ekonomiska kartans blad	086 66 (8G 6g Söderköping)
Digitala fastighetskartan blad	64F 8h SO
Koordinater (n/e)	6482975/577160
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslut	2012-05-08
Länsstyrelsens handläggare	Bertha Ekstrand Amaya
Länsstyrelsens dnr	431-2149-12
Länsmuseets dnr	185/12
Länsmuseets kontonummer	531379
Uppdragsgivare	Söderköpings kommun
Kostnadsansvarig	Söderköpings kommun
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	-
Fältarbetstid	2012-05-03
Undersökt sträcka	ca 4 löpmeter
Fynd	-
Foto	Digitala bilder
Analys	-
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2012:23 © Östergötlands museum

I samband med schaktning för fundament till sex nya parksoffor på nordöstra delen av Hagatorget i Söderköping utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. I schakten framkom fyllnadslager, vilka utgjordes av feta, omrörda kulturlager ner till 0,9 m djup. Förundersökningen visar att den nordöstra delen av Hagatorget, som vetter mot Storån, har fyllts ut.